

**Особливості концептуалізації rites of passage
в англomовній картині світу народів східної африки**

Статтю присвячено дослідженню особливостей концептуалізації RITES OF PASSAGE в англomовній картині світу народів Східної Африки та особливостей вербалізації концептів, які складають концептуальну систему RITES OF PASSAGE в англomовному просторі лінгвокультурного контексту Східної Африки.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю дослідження мовних просторів у зіставному, міжваріантному плані при полінаціональному статусі мови в аспекті вивчення особливостей полілінгвокультурної моделі мовної картини світу. У лінгвокультурному контексті Східної Африки англійська мова виступає в ролі мови міжнаціонального спілкування. Особливості територіальної та соціальної диференціації англійської мови в країнах Африки почали вивчати з другої половини 20 століття. Серед дослідників такі вчені як О. Е. Семенець, П. Скандера, А. Буреґейя [1; 2; 3]. Досліджувалися основні відмінності варіантів англійської мови, які включали зміни в лексичному складі, граматичному та фонетичному складі мови, а також розвиток значень деяких лексичних одиниць англійської мови в таких країнах як Кенія, Танзанія, Уганда. Проте дослідження особливостей сучасної англійської мови в лінгвокультурному контексті Східної Африки на концептуальному рівні відсутні.

Метою дослідження обрано особливості концептуалізації RITES OF PASSAGE в англomовній картині світу народів Східної Африки.

Об'єктом дослідження статті стали фольклорні тексти, тексти англomовних прозових, драматургічних та поетичних творів сучасних поетів та письменників Східної Африки, а також тексти англomовних газет таких країн як Кенія, Танзанія та Уганда. Слід відзначити, що усна народна творчість у Східній Африці існує в декількох формах: історії, які визначаються як *stories*, та включають казки, легенди, міфи; в усній народній творчості дуже популярними є пісні та прислів'я, загадки. Усний фольклор створюється різними мовами, оскільки у Східній Африці проживає близько 200 народностей, та багато з них мають свою мову. Англійською мовою усний фольклор представлений у навчальних посібниках для шкіл та в окремих виданнях. Таким чином, діти, які представляють різні етнічні спільноти, вчать фольклор та цінності різних народів у школі через англійську мову, оскільки англійською мовою викладають усі предмети в школі, що сприяє формуванню певної мовної свідомості.

Концептуалізація – це процес виділення свідомістю людини в об'єктивній або суб'єктивній (розумовій) дійсності деякої окремої сфери, осмислення та виокремлення її ознак. Концептуалізаційний процес продовжується постійно як у суспільстві, так і в індивідуальній свідомості [4: 121-126]. Результатом концептуалізації є формування концептуальної системи, складниками якої є концепти. Ю. С. Степанов визначає концепт як "згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини та, з іншого боку, те, за допомогою чого людина – рядова, звичайна людина, не "творець культурних цінностей" – сама входить у культуру, а в деяких випадках впливає на неї" [5: 120].

Мова – це могутній природний символ, який індивідуум мобілізує для того, щоб висловити особистісну ідентичність. За визначенням Окере, африканець сьогодні це живе злиття культурних рік [6]. Основні ріки, з одного боку, традиційна культура з її притоками релігії, соціальної культури, мови, цінностей та світобаченням, з іншого боку – це християнська західна культура з її власними притоками. Ідентичність особистості у Східній Африці є полілінгвокультурною – особистість відчуває приналежність до кількох національних лінгвокультурних спільнот.

Поєднання традиційного та глобального знаходить свій прояв в особливостях вербалізації в сучасному англomовному просторі Східної Африки концептів, які є ключовим для будь якої лінгвокультури світу та складають етапи життя людини. В основу дослідження концептів, які складають важливі етапи життя людини, були покладені обряди переходу, RITES OF PASSAGE, які складають культурологічну та філософську основу розуміння життя людини в африканській традиції. Термін *rites of passage* належить антропологу Арнольду ван Геннепу, який займався дослідженням загальних особливостей переходів протягом життєвого шляху, які оформлені в систему обов'язкових обрядів переходу від одного статусу до іншого [7].

У культурі народів Східної Африки до обрядів переходу входять BIRTH, PUBERTY, MARRIAGE та DEATH, які позначають чотири етапи розвитку людини:

Each rite of passage initiates the individual and his peers into next stage of personal growth or development. Birth is indicative of childhood as far as a person's life is concerned. Puberty marks the entry into adulthood. Marriage, on the other hand, marks the entry into parenthood while death marks the renewal of life [8: 56].

Концепт *BIRTH* є ключовим у будь-якій лінгвокультурі світу. У культурі народів Східної Африки діти є важливою причиною створення сім'ї:

Lest we forget, in most African cultures, a wife and husband are never the next of kin until the arrival of their first child. Children create two complementary opposites — mother and father (The EastStandard, 18.10.2009).

В африканських общинах діти вважаються благословенням. Народження першої дитини є святом не тільки для дружини та чоловіка, але також для усіх родичів. У деяких общинах батьки отримують нові імена після народження першої дитини: *father-of-so-and-so* та *mother-of-so-and-so*. У драматургічному творі Нгуджі ва Сіонго та Нгуджі ва Міпії *I Will Marry When I Want* відображене життя племені Кікуйю, де ця традиція існує і сьогодні. Наприклад,

The old woman Opolo brought was called Min Ogisa (mother of Ogisa) (Ngugi wa Thiong'o *I Will Marry When I want*, p. 25).

У культурі народів Африки вважається, що дитина народжується обличчям до світла та спиною до темряви:

The stranger who has come, his back is towards the darkness: yao.

His face is towards the light: yao... (Oral Poetry from Africa: An Anthology, Prayer For a New-born Child, p. 112)

Батьки звертаються з молитвою до Бога з проханням, щоб дитина залишилася чесною, працьовитою протягом усього життя, та все, що вона буде мати в житті, вона здобуде своєю працею: *May he eat by the work of his five fingers* (Oral Poetry from Africa: An Anthology, Prayer For a New-born Child, p. 112)

Багато дітей з країн Східної Африки вимушені починати працювати дуже рано, щоб підтримати свої сім'ї:

Most parents pulled their children out of school to either go and beg or work to earn a living ... (The EastStandard, 02.02.2010).

Актуальною для лінгвокультурного контексту Східної Африки є лексична одиниця *hawker* та похідне дієслово *to hawk*. Іменник *hawker* має наступне значення: *a person who travels about selling goods*. Діти молодшого шкільного віку вимушені продавати на вулицях товари:

Despite free primary education some parents send their children to hawk (The EastStandard, 29.08.2009).

У розвинутих країнах праці відводиться мінімальна роль, особливо для дітей віком від трьох до дев'яти років, більшість дітей засвоюють досвід дорослих та проходять процес соціалізації через гру, де відбувається моделювання різних ситуацій соціальної взаємодії. У країнах, що розвиваються, велика кількість дітей засвоює форми соціальної взаємодії у процесі праці.

У лінгвокультурному контексті Східної Африки розуміння того, що все дається у житті важкою працею та сподівання на вдачу є невеликими, впливає на зміст побажань дітям на день народження. Побажання дітям у лінгвокультурному контексті Східної Африки відрізняються своєю прагматичністю, ключовим висловленням на відміну від *let all your dreams come true*, що є характерним для західних англомовних лінгвокультурних контекстів, стає висловлення *realize your dream*, хоча постійна складова *happy birthday* залишається незмінною. У семантиці дієслова *realize* закладена необхідність дії для досягнення бажаного (*cause something desired or anticipated to happen; fulfill*), у той же час семантика словосполучення *come true* передбачає здійснення чогось, але не вказує на необхідність докладання зусиль (*actually happen or become the case*). Наприклад:

Happy 11th birthday! May you live to blow 1001 candles and realize your dream for being a neurologist. Best wishes from dad, mum, sister Diana and brother Innocent (Sunday Nation, 06.05.2008).

May you excel in your studies and grow to be a God-fearing girl so that you may realize your dreams (Sunday Nation, 14.06.2009).

У контексті Східної Африки актуалізується та набуває концептуального значення такий обряд переходу як *PUBERTY*, який пов'язаний з *male circumcision* та *female circumcision*.

У жінок обряд *circumcision* має довгу історію та є символом чистоти та переходом до статусу справжньої жінки:

Chiku Ali was circumcised. "I was taught to believe that circumcision makes one a pure, real and clean woman who can marry and produce children." (The Citizen, 22.12.2009).

Обряд *circumcision* є дуже болячим для жінок та наносить шкоду здоров'ю. Цей обряд також має назву *mutilation*. Іменник *mutilation* походить від дієслова *to mutilate*, який має значення: *to severely*

and violently damage someone's body, especially by cutting or removing part of it. Хоча така традиція і була заборонена законом, проте багато дівчат досі помирають:

In Tanzania, the tradition was outlawed by the Nyerere government in 1968, but even after the penal code was re-enforced in 1998 traditional views still reign and many girls die ... (The Citizen, 22.12.2009).

Male circumcision також має довгу історію в деяких спільнотах Східної Африки. *Male circumcision* має велике значення, оскільки цей обряд не тільки означає перехід чоловіків до нового статусу, але також є причиною радості та гордості чоловіків. Обряд також позначається іменником *initiation*, який має значення: *the process of officially introducing someone into a club or group, or of introducing a young person to adult life, often with a special ceremony*. Багато пісень існує в культурі народів Східної Африки, присвячених цій важливій події в житті чоловіків. Наприклад, пісня народу Дауїда, *Dawida*, підкреслює, що значення цього обряду полягає в перетворенні в повноправного члена спільноти:

You are now one of us

Yes, one of us... (Akivago K. Oral Literature, p. 99).

Пісня народу Кіпсіджис, *Kipsigis*, підкреслює, що всім відомо, що *circumstation* є дуже болючою операцією, проте саме цей біль поєднує покоління:

Circumcision is painful; But you can't die, people of long ago did not die from it (Akivago K. Oral Literature, p. 100).

Male circumstation є особливо актуальним сьогодні у зв'язку з останніми науковими дослідженнями, згідно яких *male circumcision* допомагає чоловікам захищатися від СНІДу:

The World Health Organisation (WHO) recently advised that male circumcision may help reduce the risk of contracting sexually transmitted diseases and certain types of cancer e.g. kidney and cervical (The Citizen, 22.12.2009).

Таким чином, обряд переходу *PUBERTY* набуває концептуального значення та особливого змістового наповнення у лінгвокультурному контексті Східної Африки.

Концепт *MARRIAGE*, який передбачає створення сім'ї, є ключовим як для британської та американської культур, так і для культури народів Східної Африки. Шлюб у африканській філософії розглядається як ступінь соціального розвитку.

А. А. Бігарі у своєму комплексному дослідженні сучасної англомовної сім'ї в контексті британської та американської лінгвокультур встановила, що сучасна англомовна сім'я представлена вісьмома різновидами: нуклеарна сім'я, неотрадиційна сім'я, симетрична (егалітарна) сім'я, сім'я раніше розлучених, сім'я на вихідні, громадянський шлюб, одноосібна сім'я, союз гомосексуалістів [9]. Лінгвокультурний контекст Східної Африки розширює різновиди сім'ї та включає полігамну сім'ю, *polygamous family – the practice of having more than one wife at the same time*:

Akuku Danger is revered as a hero and an icon of the Luo cultural practices, not because he married many wives but because of how successfully he managed to bring up a very abnormally huge polygamous family (The EastStandard, 23.01.2010).

Чоловікі, які мають велику кількість дружин, позначаються як *the King of Polygamy*.

Хоча останні дослідження свідчать, що з поширенням освіти знижується кількість полігамних сімей, полігамна сім'я залишається у системі сімейних відношень. У системі сімейних відношень актуальною стає лексема *co-wife*, яка має значення *in a polygamous marriage, another wife of a woman's husband*:

The co-wives praise him in turn as he savours the ugali and chicken which, they agree in chorus, is delicious (The EastStandard, 22.02.2010).

Префікс *co-* позначає, що жінки вимушені співіснувати та ділити чоловіка та побут з декількома іншими жінками. Взаємини між декількома жінками характеризуються народним прислів'ям *Two wives are like two pots of poison*.

У лінгвокультурному контексті Східної Африки актуалізується також така одиниця як *bridewealth – payment made by a groom or his kin to the kin of the bride in order to ratify a marriage*, яка не є актуальною для концептуальної системи *MARRIAGE* в лінгвокультурних контекстах США та Англії. Одиниця *bridewealth* відображає характер розрахунку за дружину, який може включати як гроші, так і подарунки (корів, кіз, одяг, цукор, пиво, мед, молоко, хліб та сіль) в обмін за майбутню працю та народження дітей. Лексична одиниця *bridewealth* стає визначальною одиницею, без якої ядерна одиниця концептуальної системи *marriage* у новому лінгвокультурному контексті втрачає основне значення: – *the formal union of a man and a woman, by which they become husband and wife*, оскільки без сплати за дружину не може бути офіційного браку. Слід також відзначити, що ані освіта, ані урбаністичний спосіб життя не впливає на цю традицію, вона є актуальною і сьогодні. Наприклад, вірш сучасного поета:

*The bride, they said
Had gone through school
Primary, secondary university upwards:*

Three thousand shillings is not enough...
(An Anthology of East African Poetry, p. 45)

Синонімами іменнику *bridewealth* у сучасному англомовному дискурсі Східної Африки виступають: *dowry* та *brideprice*.

Akuku married a record 130 wives but divorced more than half of them and reclaimed his dowry (The EastStandard, 23.01.2010).

Karua says her grandmother does not understand how a girl whose breasts are blooming should be 'struggling in school', while she could fetch her parents some brideprice (The EastStandard, 04.01.2009).

Слід відзначити, що хоча оксфордський словник визначає *dowry* як *property or money brought by a bride to her husband on their marriage*, у лінгвокультурному контексті Східної Африки *dowry* набуває значення сплати за дружину майбутнім чоловіком.

Слід також відзначити, що *brideprice* може писатися роздільно або через дефіс:

Itoms turns five this year. Yet, according to Samburu tradition, she is old enough to fetch bride-price for her father and become a wife to a man seven times her age (The Nation, 27.01. 2010).

When their teenage daughter get pregnant, parents in the Mwanza region forcibly wed them, for a hefty bride price and to avoid shaming the family (The Citizen, 01.02. 2010)

Дослідження також свідчить про зміни у вербальній інтерпретації концепту *DEATH* у лінгвокультурному контексті Східної Африки. У процесі концептуальної інтеграції англійської мови в лінгвокультурному контексті Східної Африки спостерігається деевфемізація у вербальній інтерпретації смерті в англомовній картині світу народів Східної Африки. Коріння деевфемізації смерті полягає в етнокультурній свідомості народів Східної Африки. Смерть у лінгвокультурному контексті Східної Африки не має сильного емоційного та психологічного навантаження жаху. У фольклорі народів Східної Африки концептуалізується прагматичний підхід до розуміння смерті: визначене практичне значення смерті, причина смерті полягає в природі людини, проте смерть – це завжди сум. Тема смерті представлена для обговорення зі шкільних років. Саме тому вербальна реалізація концепту *DEATH* має більш низький ступінь евфемізації, ніж у західному контексті.

Наприклад, програмним є вірш *A Taxi Drive on His Death*, представлений у навчальному посібнику для молодших класів. Водій таксі розуміє, що його робота є дуже небезпечною, та він впевнений у тому, що одного дня він загине трагічною смертю, яку він у подробицях, застосовуючи пряму номінацію, описує у вірші: *who pick up my bones, my blood under the metal*.

Thus I shall die; not that I care...

*They shall say, I know, who pick up my bones,
"Poor chap, another victim to the ruthless machine". –*

Concealing my blood under the metal (Bukanya A. Oral Literature, 84).

Результати дослідження особливостей вербалізації концептів, які пов'язані з життям людини та складають концептуальну систему *rites of passage* в англомовній картині світу народів Східної Африки свідчать про те, що вербалізація концептів має свої особливості у порівнянні з лінгвокультурними контекстами західних країн.

Перспективи дослідження полягають у необхідності подальшого дослідження англомовних просторів у зіставному, міжваріантному плані для подальшого розкриття лінгвістичного феномену полілінгвокультурної моделі мовної картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Семенец О.Е. Социальный контекст и языковое развитие: [монографія] / О. Е. Семенец – Київ: Вища школа, 1985. – 173 с.
2. Skandera P. Drawing a Map of Africa: Idioms in Kenyan English: [монографія] / P. Skandera – Tübingen: Narr, 2003. – 225 p.
3. Buregeya A. Aspects of the Vocabulary of Kenyan English: an Overview / A. Buregeya // Occasional Papers in Language and Linguistics / Editor Alfred Buregeya. – Kenya: University of Nairobi. – 2007– Volum 3. – P. 1. – 32.
4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
5. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов – М.: "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.
6. Okere Th. "African Culture: The Past and the Present as Indivisible Whole" / Th. Okere // Identity and Change: Nigerian Philosophical Studies, Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, 1996. – P. 8-22.
7. Ван Геннеп А. Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов / А. ван Геннеп; [пер. с фр. В. Ивановой, Л. В. Покровской]. – М.: Восточная литература, 2002. – 198 с.
8. Mburu J. N. Thematic Issues in African Philosophy [monograph] / J. N. Mburu – Nairobi: Acacia Publishers, 2003. – 107 p.

9. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – "германські мови" / А. А. Бігарі. — Київ, 2006. — 20с.

ДОВІДНИКИ

Online Longman Dictionary of Contemporary English. — N.Y.: Pearson Education, 2009. — Режим доступу до словника: <http://www.ldoceonline.com/>

Online Macmillan Dictionary. — N.Y.: Macmillan Publishes Limited, 2009. — Режим доступу до словника: <http://www.macmillandictionary.com>

The Online Compact Oxford English Dictionary of Current English. — Oxford: Oxford University Press, 2009. — Режим доступу до словника: <http://www.askoxford.com>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

The Standard. — Newspaper — <http://www.eastandard.net/>

The Citizen. — Newspaper — <http://www.thecitizen.co.tz/>

The Nation. — Newspaper — <http://www.nation.co.ke/>

An Anthology of East African Poetry / [edited by A. D. Amateshe] — Essex: Longman Group UK Limited, 2003. — 127 с.

Akivago K. Oral Literature. / K. Akivago, B. Odaga. — [18th ed.] — Nairobi: East African Publishers Ltd, 2004. — 134 p.

Ngugi wa Th. I Will Marry When I Want / Ngugi wa Thiong'o, Ngugi wa Mirii. — [12 th ed.] — Nairobi: East African Publishers Ltd, 2005. — 122 p.

Bukenya A. Oral Literature / A. Bukenya, M. Wa-Gachanja — Nairobi: Longhorn Publishers (K) Ltd, 2007. — 127 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Моисеєнко Е. Ю. Особенности концептуализации RITES OF PASSAGE в англоязычной картине мира народов Восточной Африки.

Статья посвящена исследованию особенностей концептуализации RITES OF PASSAGE в англоязычной картине мира народов Восточной Африки и особенностей вербализации концептов, которые составляют концептуальную систему RITES OF PASSAGE в лингвокультурном контексте Восточной Африки.

Moiseyenko O. Yu. The Peculiarities of Conceptualization of RITES OF PASSAGE in the English Language Picture of the World of the Peoples of East Africa.

The paper considers the peculiarities of the conceptualization of RITES OF PASSAGE in the English language picture of the world of the peoples of East Africa and the peculiarities of verbalization of the concepts of the conceptual system of RITES OF PASSAGE in the linguocultural context of East Africa.